

starica koja je u vašoj kući je li baba sinjore?» (IV, 4), našto mu ona potvrđuje da jest, kao i da je iz »tudeške zemlje«. Milovan Tatarin

LAZARINI → BRATOVŠTINE

LAŽ. U opusu M. Držića laž je sastavni dio *fenganja*, koje je: a) prijetvornost, hinjenje, lisičenje, jedna od osobina *ljudi nahvao*, tj. onih kojima »srce (...) se maškarava«, koji »srce [ne] nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli« (*Dundo Maroje*, prolog Dugoga Nosa); b) dio taktike čovjeka virtuozna, kakav je Pomet. Laž kao prijetvornost u *Dundu Maroju* vidi se tripot: prvi put onda kada Maro, susrevši oca (II, 5), uspijeva »resolvat se u čas i fengat onako na improvisto ne znat oca!« (II, 6). Na taj Marov *trat* aludira Pjerinov otac kada ga Pjerin II ne prepoznaje i kaže: »Drugi se si učinio Maro Maroje, koji, kad splavio imanje biješe, ne htje da oca pozna« (*Pjerin*, III). Drugi se put to događa kad se Maro, preodjeven u trgovca, pravi da on nije bio onaj koji je Dunda Maroja napao nožem, poslušavši Popivin savjet: »Da ti pođeš i da se svučesh iz toga veluta, i da se obučeš na trgovačku, i da pođeš k ocu i da fendžaš, da ti ono nijesi bio najprvo, ma tkogodi tko tebi prilikuje« (III, 8). Tu se laž manifestira kao preodijevanje (»Maro: Po' ću se svuč iz veluta i obu' ću se na trgovačku i otit k ocu i fengat da ga prije nijesam vidio. Ovdje je trijeba obraz od kurve učinit: trijeba se je ubezočit, rijet: 'Ja nijesam te prije vidio!' Tot je tkogodi k meni prilikovao, – vrag!«, III, 16), kao dio taktike *ljudi nahvao*, ali, ako je potrebno, i *ljudi nazbilj*, kako piše Baldassarre Castiglione u *Dvoraninu (Il Libro del Cortegiano*, II, XI). Treći put taj isti *trat* primjenjuje Dundo Maroje, praveći se da ne prepoznaje Mara: »Maroje: Što je, brajo? Tko si ti? Upoznao se si; koga pitaš? (...) Čigov si ti? // Maro: Vražiji sam, kad je tako. Što su te stvari? // Maroje: Prikrsti se, mlače; ti nijesi sam« (IV, 6). Obojici je laž sredstvo *akomodavanja* okolnostima, zato Maroje kaže: »Trijeba je i vuhva i sve bit, tko s vragovi ima što činit« (IV, 6). Da je riječ o *ljudima nahvao* svjedoči i Bokčilova sentenciozna pripomena: »Stučiše se dvije vuhve ne male, – otegnu veča!« (IV, 6). Na isti način postupa Maro kad Lauri daruje nakit i pred njom plaća Sadija hincei, kao i na početku, da je *sinjor*; međutim, uza sav sretni završetak komedije, »osta pomižana ta sinjorija veče«, kako to sa strane kaže Niko (II, 6). Laž kao fenganje zahtijeva promjenu čudi – »Maroje: (...) – promijenit ću čud« (IV, 1) – međutim, laž je uvijek kratkotrajna jer: »Večekrat tko vara privaren ostane« (*Hekuba*, V, 4, s. 2588). Fenganjem se, kao čovjek *vjertuoz*, Pomet služi kao sredstvom da još bolje iskoristi prigodu koja mu se srećom ukazala: »Našao sam remedijo, fenga' ću da i njega [Mara] ištem, da mu uzmem kolač er mu je otac došao« (III, 14). Slično postupa i Kamilu u *Skupu*: »Ovdje je trijeba lagat i učinit veliko srce« (V, 1). I u necjelovitom drugom činu komedije *Tripče de Utočce* Anisula je spremna »kugodi varku učinit«. Laž je i gluma – »Maroje: Bogme, Bokčilo, nijes' glumu reka« (IV, 1) – i sastavni je dio glume, kazališta, odn. onoga mirakula po kojem gledatelji *Dunda Maroja* mogu »Rim iz Dubrovnika gledat« te je i po tome također važna u sustavu *indženjavanja* pravih ljudi, *ljudi nazbilj*. I samom Držiću u doba urote laž/fenganje služi u taktičke svrhe: »Ja svakoga obmanjujem da sam ovdje jedino radi zabave«, piše on 3. VII. 1566. Cosimu I. Mediciju, a isto ponavlja i u pismu Francescu Mediciju 28. VIII. 1566. U Držićevu svijetu i san je laž. »U san nije vjerovati, / er kad pamet naša javi / koju žalos srcem pati, / u san žalos taj se objavi; / duša što bdi, speći sve sni« (*Hekuba*, I, 2, s. 430–434), ali može katkad biti i istinit, kao Hekubin san o Hektoru (I, 2, s. 435–439). Držić je svjestan i da samilosna, blaga riječ iz usta bogataša može zazvu-

čati kao laž: »Kad k ubogu dođe bogat s umiljenijem riječmi, scijeni da ga je došao varat, i za ludos večekrat ispuste srjeću, koju pak, kad hoće, ni s plačem ne mogu uhitit«, kaže Zlati Kum u *Skupu* (II, 4). U takvim i sličnim situacijama primjena laži ovisi o točnoj procjeni, a nju zna donijeti samo čovjek virtuoz. Laže i svaki lupež, posebice kradljivac tuđih djela – plagijator (»Lupež se ne mao zvati može svak ovdje i svud / tko bude platu iskat za tuđu muku i trud, »*Svitlomu i vridnomu vlastelinu Sabu Nikulinovu Marin Držić*, s. 49–50), međutim, istina će uvijek isplivati na vidjelo: »što ju već sakrivaš, / odkud ne mniš, otud kaže se većma dvaš« (s. 51–52). I sam se Držić brani od laži da je plagijator – »Lupeštvom, ah, time ne tvor' me nitkore« (s. 21) – uvjeren je da »koji vuhuju, dičiv se tuđime, / dugo se ne čtuju, – odkriva sve vrime!« (s. 19–20), siguran je da »svaka laž na laži ostaje« (s. 53).

LIT.: N. Machiavelli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, Izabrano djelo, I, Zagreb, 1985; *isti*, *Kapituli*, Izabrano djelo, II, Zagreb, 1985; B. Castiglione, *Dvoranin*, Zagreb, 1986. Luko Paljetak

LEKSIKOGRAFIJA, zaseban oblik stručne, sa znanstv. istraživanjem povezane obrade značenja riječi (pojmovna), zasnovan na sustavnom opisu i obrazloženim kriterijima. Budući da je upućena na značenjsku cjelovitost, i na samu se leksikografiju u kult. smislu gleda kao na cjelinu kakva se očituje u različitim jezicima, a razvrstava se prema načinu objavljivanja rezultata: lingvistička u rječnicima, odn. enciklopedijska obično u leksikonima i enciklopedijama. Leksikografska upućenost pripada vrijednosnim sustavima novovjekovnih društava, afirmirana posebno u doba franc. prosvjetiteljstva, za čije se istaknute misliće vezuje pojam enciklopedista u pov. značenju. Enciklopedije su preuzele važnu ulogu u postavljanju i održanju kult. standarda modernih nacija, ponajprije povezujući nar. tradicije i jezik s univerzalnim iskustvom. U tako su postavljenoj transmisiji osobni prinosi, strukturiranje značenja u biogr. obradi, reflektirani kao reprezentativan oblik opće referencijalnosti, pa osobnik, uz rječnik i pojmovnik, pripada u abecedarnu i razradbenu osnovu leksikografskoga postupka. Za razliku od drugih istraživačkih postupaka i metoda izlaganja, leksikografija je upućena na vidljivu selekciju i kriterijski aparat u ocjeni izvrštenoga te opsega u kojem se to čini. I kada pazi da time ne izražava posebna značenja, sam postupak potiče razumijevanje pristupa obrađenim pojmovima i osobama i kao hijerarhijski, pojedini opusi tako u određenim razdobljima i pripadajućim leksikografskim sustavima u perspektivi rasta ili nestaju, sposobnost nekoga djela da se iz različitih očista održi kanonskim određuje se pouzdanije nego inače upravo u leksikografskom filtru, zatvorenom za interpretacijsku nepovezanost. No kao i druge vrste izlaganja, leksikografija se utemeljuje i kao vlastita tradicija što se posebno u biogr. građi oslanja na prethodne srodnosti. Tako se i u hrv. kulturi, napose s obzirom na književne i umj. prakse, znade podrazumijevati višestoljetni leksikografski rad, što i u prvim spoznajama o životu i djelu M. Držića znači da su podaci o tome sačuvani zahvaljujući biogr. prinosima kakvi kao oblik i svijest nisu bili nepoznati. Štoviše, sam se pojam enciklopedije u značenju približnom suvremenom pripisuje Držićevu suvremeniku, Zagrepčaninu Pavlu Skaliću (1534–75). Spoznaja o Držiću kao relevantnom pojmu egzistira u općem leksikografskom pregledniku kakav se prema dostupnim izvorima može rekonstruirati: »Držić je odredio mjeru renesansne kulture ne samo u Dalmaciji i Hrvatskoj nego i u cijelom slavenskom svijetu« (*Dictionary of Literary Biography*, 1995), »Njegove komedije idu u red najvažnijih prinosu u slavenskim jezicima

toga doba« (*Encyclopedia of the Renaissance*, 1999), »hrvatski renesanski dramatik« je »najstariji slavenski komediograf« (*Mały labyrint literatury*, 2001). Unatoč tomu, u mnogim hrvatskim i drugim leksikografskim priručnicima Držičev se položaj razvidi kao razmjerno nesiguran, a gdjekad u odnosu s Markom Marulićem i Ivanom Gundulićem i izostaje. Takvo stanje donekle proizlazi iz dostupnosti i karaktera Držičeva djela, ali i iz kult. konteksta, često određujućega u leksikografskom razvrstavanju. Premda su u preporodnom razdoblju u XIX. st. njegova djela bila poznata, pa je Ivan Kukuljević Sakcinski točno pretpostavio da je za života objavio dvije, a ne jednu knjigu (*Bibliografija hrvatska*, 1860), kako se poslije pogrešno uvriježilo, dojam o Držiću se sve do 1895, kada je *Novela od Stanca* uvrštena u zagrebački repertoar, može sažeti u definiciju njem. leksikona »da je pisao komedije i pastirske pjesme«, »no najsvjetlija tvorevina dubrovačke poezije jest ep 'Osman' Ivana Gundulića« (*Vierers Konversations-Lexikon*, 1892), odn. »da od dramatičara prije svih spomenuti je Marina Držića«, a »vrhunac je dubrovačka literatura dostigla u Ivanu Gunduliću« (*Brockhaus Konversations-Lexikon*, 1894). – U držičologiji prevladava gledište kako je prekretnica u zanimanju za Držića bila zagrebačka izvedba *Dundo Maroja* 1938. u preradbi Marka Foteza, kojom je, prema riječima Frana Čale, »Držić postao našim suvremenikom«, a njegovo djelo u kaz. mediju oživljeno i prepoznato u svojoj izvornoj eur. dimenziji. Sam je Fotez kontekstualizirao tu okolnost (*Marin Držić u svjetskoj literaturi i na svjetskim scenama*, 1976), rezimirajući kako je *Dundo Maroje* na različitim jezicima potom izvođen u dvadesetak zemalja i više od dvjesto gradova širom svijeta. Pretpostavka o kaz. smjeru Držičeve reafirmacije nije prijeporna, ali u njoj nije sadržana cjelina recepcijskog obrata koji se s njim u 1930-ima dogodio, a koji dobro reflektira i onodobna leksikografija. Držičeva su djela cjelovitije izdana prvi put upravo u tom razdoblju, i to s kritičkim aparatom Milana Rešetara (*Djela Marina Držića*, 1930) koji je uključivao mnoge dotad nepoznate arhivske podatke što su Držićevu liku davale ne samo plastičnost nego su ga razdvajali ako ne i suprotstavljali biogr. klišeu pisaca tradicije kojoj je pripadao. Rešetar je prije svojeg izdanja Držičevih djela, još sred. 1920-ih napisao prvi cjelovitiji Držičev enciklopedijski portret koji uključuje ocjenu i kontekst, gdje još ne raspolaže okvirom za životopis, ali zaključuje da su »drame u prozi najbolje njegove stvari«, a »osobito su uspjele komedije *Dundo Maroje* i *Skup*« (*Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, 1925). Nasuprot tomu, u opsežnom Držićevu leksikografskom portretu, nastalom nakon Fotezove preradbe, Mihovil Kombol je znatno suzdržaniji u procjeni njegovih komedija, jer je »posvećivao glavnu pažnju zapletu«, pritom se »ne dižući mnogo iznad razine lake veselosti« (*Hrvatska enciklopedija*, 1945). – Držičevo repozicioniranje u književnoj i kult. paradigmi sred. XX. st. koincidira s prijelaznim razdobljem u leksikografiji, upravo su u to doba standardizirane velike opće enciklopedije, kakve i danas poznajemo i njima se koristimo i iz kojih su razvijeni posebni nizovi, po pojedinim područjima ili tipovima obrade, uključujući enciklopedije o književnosti i kazalištu, biogr. rječnike ili leksikone te posebne enciklopedije o pojedinim piscima. U to su se doba po uzoru na njih moderne enciklopedije kao emancipacijski oblik kult. suverenosti raširile među eur. narodima, omogućujući sa simultanim i mnogo bržim medijskim protokom međukulturnu premreženost. Držić je dakle hrv. leksikografiji dostupan od početka njezina modernoga razdoblja, što u periodizacijskom pogledu upućuje na dvije

razdjelnice, odn. tri razdoblja, do sred. 1930-ih, kada s *Leksikonom Minerva* (1936) i pripremom *Hrvatske enciklopedije* to razdoblje započinje, odn. nakon 1990, otkad se hrv. društvo razvija pod samostalnom odgovornošću. U identičnom kronološkom pregledu Držičevo se djelo prati i u stranim leksikografskim priručnicima, jedno što su po logici predmeta neodvojivi od temeljnih izvora, a drugo što se uvjeti razgraničenja ne odnose samo na hrv. prilike nego su povezani i sa širim društvenim i kult. procesima. Najposlije, upravo od 1990-ih nastaje za leksikografiju kao segment informacijske struke novo iskustveno internetsko polje, u kojem se zrcle mnoge mogućnosti i dvojbe s kojima je suočena. Osim periodizacijskoga za Držića je u leksikografiji važan tipološki okvir, način na koji je njegovo djelo i značenje predočeno u leksikonima i enciklopedijama s obzirom na njihov tip, općih leksikografskih priručnika ili onih posebne namjene, te je li u njima obrađen kao zasebna cjelina, u sintetskim člancima ili na oba načina. Držić je tako obrađivan u različitim leksikografskim formama i na mnoge načine, sam je često leksikografska natuknica, ali su to u posebnim izdanjima i neka njegova djela, spominje se u pregledima književnosti po kulturnom i žanrovskom ključu, ali i kada je riječ o natuknicama o Dubrovniku. Najčešće je po logici njihove učestalosti uvrštavan u opće enciklopedije i leksikone, ali je zastupljen i u leksikografskim priručnicima o književnosti i kazalištu, umjetnosti uopće, dakako i onima koji imaju biografsko radno načelo. Leksikografija se također razvrstava i prema jezičnim i kult. planovima, što s obzirom na Držića ima i posebne implikacije. Kao disciplina u jeziku, leksikografija je i u svojem razvoju i kult. posredovanju vezana za konkretne jezike, što u europskoj leksikografskoj tradiciji znači da su veliki leksikografski sustavi – francuski, engleski, njemački, talijanski – osim na dominaciju, ponajprije upućeni na međusobnu interferenciju. Isto tako je prirodna interferencija kultura bližeg okruženja. Pri posredovanju Držičeva značenja utoliko su uz hrv. leksikografiju izrazitije participirali tal. pristupi iz prvoga i srpski iz drugoga naznačenoga kruga. Takvo je razvrstavanje uvjetno, jer je s obzirom na sklopove u kojima je hrv. kultura participirala njezina tradicija bila katkad bolje opservirana i iz njemačke, pa mađž. perspektive, a slavenska je podloga, osim u stručnoj, znala doći do izražaja osobito u ruskoj kulturnoj i leksikografskoj upućenosti. – Za leksikografski se opis kulturnih, napose biogr. prinosa drži obvezatnim njihovo određenje i razmjer, leksikografski priručnici uvijek pisca određuju po nacionalnoj, odn. kulturnoj pripadnosti te ga posredno ili neposredno vrednuju, osim što je često to učinjeno samim uvrštenjem, u razdoblju ili drugoj vrsti cjeline te u nacionalnoj ili čak općoj paradigmi. Takvo je određenje povezano s kriterijima koji nisu uvijek jednostavni ni sami po sebi razumljivi, a u književnosti se obično tiču jezične osnove i očitovanja pripadnosti zajednici kakva se iz djela razaznaje. Unutar takve zajednice pojedini se opus tumači ili vidi u razmjeru s drugima, što u leksikografiji, za razliku od knjiž. znanosti, nije povezano tek sa stručnim procjenama. Dok je u pogledu nacionalne i s njom povezane jezične odrednice Držić, osim kao pretežito hrvatski određivan i kao dubrovački i dalm. pisac, a katkad i na druge, formalne načine, kakav se očituje u opsegu ali i stilu obrade, određivan je spram drugih hrv. pisaca i pisaca iz staroga Dubrovnika, posebno I. Gundulića. Odrednice i pojmovi dalm. književnosti koju posreduje tal. leksikografija, odn. dubrovačke književnosti, u kojoj svoja tumačenja zasnivaju srp. stručnjaci, pripadaju i registru hrv. priručnika, pa ih se uz kritičku ocjenu,

osim kao područje spora, može razmotriti i u značenjskoj cjelovitosti kakvoj leksikografija teži, posebno kada se bavi djelima koja su poput Držićeva i sama sa svijetom i zajednicom stajala u očitom raspravnom odnosu. U hrvatskim leksikografskim priložima koji prate prve moderne spoznaje o starijoj knjiž. tradiciji Držić nije obrađen precizno, štoviše, naziva ga se Marojem, obiteljska je geneza i geneza djela nepregledna, ali se ipak već tada točno procjenjuje kako »od starijih hrvatskih dramatičara D. jest svakako najbolji« (*Hrvatska enciklopedija*, 1890). Češki i poljski leksikografski priručnici tek su nešto koncentriraniji, kada Držića donose u zasebnim i preglednim člancima (*Ottiv slovník naučný*, 1894; *S. Orgelbranda encyklopedja powszechna*, 1899). Veliki pomak u leksikografskoj obradi učinjen je i s obzirom na Držića u spomenici *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925* (1925) te prvom hrvatskom općem leksikonu (*Leksikon Minerva*). U neposrednom odnosu s Džorom Držićem, s kojim zapravo dijeli natuknicu, ili I. Gundulićem, obrađen je faktografski pouzdan, bez hijerarhijskog sugeriranja. Za položaj Držića u hrv. leksikografiji iznimno je važna *Hrvatska enciklopedija*, koja je pokrenuta potkraj 1930-ih, a njezinih je pet svezaka (A–E1, 1941–45) izdržalo provjeru vremena, kao dobro postavljen leksikografski sustav koji je unatoč prekidu niza poslije nasljedovan. Držić je tu uvršten u red hrv. pisaca kojima pripada najveći broj redaka (200), prema Danteu s petnaest stupaca, ali i Dž. Držiću (50 redaka) ili Ivanu Buniću Vučiću (75), pa Jurju Barakoviću (50). Za razumijevanje kriterija kojih se pritom enciklopedija drži treba istaknuti kako su Tituš Brezovački (150), odn. Dimitrija Demeter (100) postavljeni u odnosu na priručniku suvremene Ivu Andrića (50) ili Milu Budaka (100). Za *Hrvatsku enciklopediju* se drži, što bi način obrade hrv. pisaca potvrđivao, da je, unatoč iznimno teškim društ. okolnostima u kojima je izlazila, mnogo manje trpjela od dominantnih ideoloških premisa nego enciklopedije i leksikoni bogatoga leksikografskoga programa *Leksikografskoga zavoda* (od 1950), na čijem je razvoju uz Miroslava Krležu radio i njezin urednik Mate Ujević. U literaturi se taj dojam povezuje i s načinom obrade stare tradicije pa i Držića, jer da su »neki predstavnici ljevice, ponajprije Miroslav Krleža, koji je – praveći iznimku jedino u slučaju komediografa Marina Držića – ostaloj dubrovačkoj književnosti predbacivao elitizam, društvenu konzervativnost i pretjeranu religioznost, a njezin opći karakter odredio kao križanje oranžerije i crkve« (J. Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, 2002). Premda utemeljena u Krležinim programatskim iskazima o enciklopediji, ocjena nije posve točna, jer Držić u Krležinu osobnom leksikografskom angažmanu nije glavna »dubrovačka« iznimka, niti se takva iznimka tiče ideoloških kriterija. Krleža se u svojim enciklopedijskim bilješkama (*marginalije*) zauzeo za podrobniju ocjenu lirskoga kanconijera Bunića Vučića, što je, ako ne potaknulo afirmaciju toga pjesnika, sigurno bio dobro pogođen uvid. S druge strane, Krležino zanimanje za Držića u hrv. leksikografiji njegovu boljemu razumijevanju u tom obliku nije pomoglo, naprotiv. – U dvama izdanjima *Enciklopedije Jugoslavije* (kada je riječ o Držiću iz godina 1958, 1984), trima izdanjima *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, odn. *Opće enciklopedije* (1956, 1967, 1977), *Leksikonu JZL*, odn. *Hrvatskom općem leksikonu* (1974, 1996) te *Hrvatskom biografskom leksikonu* (1993), Držić je obrađen neujednačeno i s obzirom na standarde tih edicija netipično za članak takve važnosti, prilozi u *Enciklopediji Jugoslavije* nisu potpisani, a prilog u *Hrvatskom biografskom leksikonu* je kao svojevrsni presedan sastavljen od više

cjelina, biografske, zapravo preuzete iz drugoga leksikona, te necjelovita dodatka o recepciji djela, što Držića s obzirom na I. Gundulića (2002) u istom nizu već po gotovo dvostruko manjem prezentacijskom opsegu dovodi u značenjsku pasivnost. Iz Krležinih marginalija za oba enciklopedijska niza razaznaje se usmjeravanje oko Držića: »Sasvim slabo napisano. Treba ga ponovo preraditi. Neka Vereš parafrazira moje tekstove o Držiću, ako već ne umijemo da se izvučemo na drugi način iz te sfere«. Krležin esej o Držiću (*O našem dramskom répertoireu*, 1948) doista je u tom članku parafraziran, pa je fraza o »nepatvorenoj umjetničkoj inspiraciji« posredovana sve do *Hrvatskog općeg leksikona* (2002) i *Hrvatskog obiteljskog leksikona* (2005). I u članku za *Enciklopediju Jugoslavije*, za koji se prema marginaliji čini da ga je priredio Marijan Matković, Krleža se referira na vlastita gledišta: »Citat iz M. K. Ne znam šta da radimo, to je zapravo prikaz Držićeve ličnosti (komediografske)«. Paradoksalno je Držić prvi put u izdanjima Leksikografskoga zavoda stručno obrazložen i kontekstualiziran prema standardima pripadajuće cjeline upravo u enciklopediji o Krleži (1993), da bi u *Hrvatskoj enciklopediji* (2001) taj opis bio cjelovit na način koji je u drugim hrvatskim, ali i stranim enciklopedijama već bio usklađen. Iznimne Držićeve enciklopedijske portrete napisali su, naime, strani stručnjaci – američki i češ. slavisti, Henry R. Cooper i Dušan Karpatsky, a prilog polj. kroatistice J. Rapacke uvršten je u hrv. *Leksikon hrvatskih pisaca* (2000) te preuzet u izdanje iz istoga niza *Leksikon svjetske književnosti (Pisci)*, (2005), za čiji je svezak *Djela* (2004) tri Držićeva naslova (*Novela od Stanca*, *Dundo Maroje*, *Tirena*) obradio Nikola Batušić. Držić je uvršten u gotovo sve hrvatske leksikografske priručnike općega tipa i posebne koji se odnose na njegovo djelo, neke od tih natuknica upućenošću i temeljitošću prelaze očekivani okvir izdanja (*Enciklopedija Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu*, 1969), druge ga raspoređuju prema standardnim kriterijima temeljne i leksikografske struke (*Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, 1980; *Hrvatski leksikon*, 1996; *Leksikon hrvatske književnosti*, 1998), a u nekima ipak izostaje. U *Općem religijskom leksikonu* (2002), koji donosi širok izbor osoba iz nac. tradicije i suvremenosti povezanih s crkv. organizacijom i duhovnošću, Držić, za razliku od Stjepana Gradića ili I. Gundulića, nije obrađen. Zanimljivo je to zato što je Držić bio formalno visoko rangiran u okruženju mlet. nadbiskupa (kapelan), a u njegovu se djelu, doduše ne deklarativno kao u I. Gundulića, zastupaju vrijednosti koje su vrijednosni izraz kršćanske i kat. osnove dubr. društva. Ni u posebnoj leksikografskoj publikaciji *Znameniti Hrvati pri Svetoj Stolici – sutvorci kršćanske civilizacije* (2004) u natuknici o Držiću, osim formulacije »ostavio je trag i u Crkvi« nema razrade, pa ni detalja, za taj naslovni pristup bitnoga, da je Držić možda upoznao papu Pavla III. – Za hrvatsku je leksikografiju iznimno osjetljivo pitanje nacionalnoga i kult. određenja vlastite tradicije, pa kada u stranim publikacijama oko toga nastane zbrka ili se uvida tendencija, nastoji se prema vlastitim mogućnostima raditi na definiranju pojmova. Hrvatski, kao ni srp. leksikoni iz jugosl. razdoblja (*Leksikon Minerva*, *Mala enciklopedija Prosveta*, *Leksikon JZL*) međutim ni sami ugl. u odrednicama ne razlučuju pisce iz hrvatske i srp. tradicije, taj dio odrednice jednostavno izostaje, ne kaže se da su »jugoslavenski«, nego se pristup, s obzirom na jezičnu osnovu i druge elemente obrade, može razaznati. Dosljedno tomu *Leksikon JZL* (1974) za pisce iz staroga Dubrovnika pa i Držića u odrednici naglašava da su »dubrovački«, ali se jedan dio tih pisaca i u novom izdanju (*Hrvatski opći leksikon*, 1996),

kojemu je izričito važna nacionalna razradbena komponenta, razvrstava kao »dubrovački«, dok je drugi kategoriziran kao »hrvatski«. Tako je, primjerice, I. Gundulić »hrvatski pjesnik iz Dubrovnika«, M. Držić »hrvatski dubrovački književnik«, Ilija Crijević »dubrovački pjesnik«, a Ludovik Crijević Tuberon »hrvatski povjesničar«. S druge strane u natuknici o Držiću iz *Velikoga školskog leksikona* (2003) uopće se ne spominje Dubrovnik, po čemu bi se moglo zaključiti da za značenje pojma »najznačajnijega hrvatskoga renesansnoga dramatičara i komediografa«, kako je zaključno definiran, ne samo što nije bitna »dubrovačka književnost« nego ni dubr. atribut uopće. Suodnos hrvatske i dubr. odrednice sam po sebi ni u leksikografiji ne znači posebnu poteškoću. Slov. *Leksikon Cankarjeve založbe* (1988) iz jugosl. razdoblja tako Držića definira »hrvatskim piscem«, a u razradi ističe kako je utemeljitelj »hrvatskoga renesansnoga kazališta u Dubrovniku«, dok suvremeni *Slovenski veliki leksikon* (2003) pristupno Držića atribuirao »dubrovačkim pjesnikom«, ali je također izričit kako je riječ o piscu koji je »utemeljio hrvatsko renesansno kazalište«. Dubr. književnost, koja sa simultanom »bogatom baštinom dalmatinske književnosti reprezentira isti model« počela je već od XVII. st. »igrati ulogu središnje hrvatske književne tradicije, koja je neposredno utjecala na oblikovanje književnosti u drugim hrvatskim krajevima«, pa su prihvaćanje cjelovite dubr. baštine »kao središnje nacionalne književne tradicije potvrdili programski iskazi i književna praksa Hrvatskoga narodnoga preporoda« (*Leksikon hrvatskih tradicija*). Premda su elementi dubr. tradicije u srp. kulturu ulazili na bitno drukčiji način, koji nije formativan, srpska se knjiž. povijest, istražujući stari Dubrovnik, prema njima postavljala i atributivno srpski, tražeći i u dubr. odrednici prijelaz za takvu interpretaciju. Posredovanje takvih gledišta u ukupnoj leksikografiji, ni kada o piscima iz staroga Dubrovnika govore kao o »dubrovačkim«, nije znatnije zastupljeno ni prevladavajuće, ono ne dolazi do izričitosti ni u srp. leksikografiji, ali moderna srp. leksikografija i dalje razrađuje pojam »dubrovačke književnosti« kao zasebnoga značenja (*Školsko sveznanje*, 2007). U leksikonima Matice srpske iz jugosl. razdoblja (*Leksikon pisaca Jugoslavije*, 1972; *Jugoslavenski književni leksikon*, 1984) te *Srpskom biografskom rečniku* (2007) Držić je obrađen dokumentacijski i interpretativno bez izravnog zadiranja u pripadnost. U članku o Držiću u *Srpskom biografskom rečniku* koristi se odrednica »dubrovački«, koje, kada je riječ o I. Gunduliću, obrađenom u istom prostornom razmjeru, nema, kao ni kada se u višestruko više redaka tumači Ruđer Bošković. Obrada Držićeva djela, precizna i terminološki izniansirana, tu ne podrazumijeva ni druge izvanpoetičke kontekstualizacije, kao u leksikografiji uobičajene eur. usporedbe. Držić, za razliku od I. Gundulića i R. Boškovića, nije uvršten u leksikografsku publikaciju koja je u srp. kulturi kao i u nekim drugima, ali ne i u hrvatskoj, priređena (*Sto najznamenitijih Srba*, 1993). Odbor te edicije činili su stručnjaci iz vodećih srpskih znanstv. zavoda, među kojima i Miroslav Pantić, važan istraživač hrvatske knjiž. baštine, koji je svoje prinosne uobličio i u leksikografskim natuknicama, ali ne i o Držiću, premda se njegovim životom temeljito bavio. Unatoč tomu, u taj izbor, osim R. Boškovića i I. Gundulića, te erudita Baltazara Bogišića, nisu uvrštavani važni pojedinci iz srpskog i hrvatskoga biogr. međuprostora za koje, poput I. Andrića, ne bi bilo evidentno da je to bio njihov izbor. Odjeci različitih pristupa hrvatskih i srp. istraživača u interpretaciji činjenica iz Držićeva života

nisu prodrli u leksikografski opis, ne uzme li se takvom izgredno, površno tumačenje da bi Držić »nezadovoljan svojim društvenim položajem, pokušao silom uspostaviti demokratsku vlast« (*Srpska porodična enciklopedija*, 2006). – Talijanski opći leksikografski priručnici često spominju Držića razvrstavajući ga obično prema tal. obliku imena kakvim se i sam koristio, *Marino Darsa*, premda ima i iznimki, kada se taj oblik donosi u zagradi u korist izvornoga (*Nuovissima enciclopedia generale de Agostini*, 1991). U prvom opsežnijemu biogr. članku (*Enciclopedia Italiana*, 1931) određen je kao »srpsko-hrvatski komediograf«, dok je u odnosu na druge leksikografije u tal. obradama zamjetno inzistiranje na »dalmatinskom« atributu, premda se o »dalmatinskoj književnosti« hrvatskoga jezičnog izraza kao kulturi dalm. gradova pod mlet. upravom ni u tal. izvorima ne govori sustavno. Držić je tako »dubrovački dramatičar« (*Dizionario enciclopedico italiano*, 1956), »dalmatinski dramatičar« u srpskom jeziku (*Nuovissima enciclopedia universale*, 1967), da bi u sličnom Garzantijevu izdanju (2000) ostalo tek »dalmatinski dramatičar«, iako je njihova *Enciclopedia della letteratura* (1972) o Držiću rekla nešto opširnije. *Enciclopedia Zanichelli* u različitim izdanjima (1994, 2001) ne mijenja ništa u škrtom opisu »dalmatinskoga dramatičara«. Tal. leksikoni se u načelu ne bave Držićevim jezikom, što neupućenoga korisnika može zavesti. Moderna talijanska leksikografska tradicija bogata je posebnim priručnicima, u kojima bi se mogla očekivati Držićeva kontekstualizacija, posebno s obzirom na kult. prožimanje u tako deklariranoj »dalmatinskoj« dimenziji. No ni u *Enciclopediji Europei* (1979), gdje se iscrpno govori o Dubrovniku, abecedarno razvrstanom kao Ragusa, pa i kult. perspektivi »slavenske Atene« Držić se, za razliku od I. Gundulića, kojem se »epoha« aplicira, ne spominje. Ipak je u reprezentativnoj *Enciclopediji dello spettacolo* (1957) uvršten jedan od boljih leksikografskih priloga o Držiću uopće, i to tako što je na suradnju bio pozvan hrv. teatrolog Slavko Batušić. Premda blizak Krljezin suradnik, Batušić nije pisao o Držiću u njegovim enciklopedijama. Da je »kao najveći komediograf stare hrvatske literature« Držić osim u *Enciclopediju dello spettacolo* uvršten i u rusku *Teatralnaju enciklopediju* (1963), ističe kao važnu relaciju u svojem pregledu i M. Fotez. Fotezov dojam da je Držić u *Enciclopediji Italiani* (1956) dobio »čitav stupac« doduše nije točan, jer nije riječ ni o pola stupca, ali je njegov napor da poveže i prikaže leksikografski aspekt držićijane ozbiljan kult. prinos, već po tome što zapažanje nijansi u mnogobrojnim osnovnim priručnicima kakvima raspoložu mnoge kulture (*Schweizer Lexikon*, 1946; *Új magyar lexikon*, 1960) nadilazi upućenost kojom bibliografije standardno raspoložu. Fotez se nadao da će Držić ući u »britansku i američku enciklopediju«, kao što je u francuskoj *Grand Larousse Encyclopedique* (1961) predstavljen »najvećim dramatičarom dubrovačke literature«. I leksikograf Željko Klaić, koji se bavi ažurnošću franc. leksikografije spram hrv. građe (2000), zapaža da za Držića starije izdanje *Roberta* kaže da je »dalmatinski pjesnik slavenskoga jezika«, što se (2000) mijenja u »hrvatskoga jezika«, da bi u sljedećem izdanju (2005) i »dalmatinski« prešao u »dubrovački«. Izdanja *Laroussea* bave se Držićem i prije definicije o »velikom komediografu«, pa sažeti prikaz s etimološki razvrstanom natuknicom *Držitich* ističe posebnost njegova jezika (*Larousse du XXe siècle*, 1929), poslije ih podsjeća na »jugoslavenskoga Molièrea« (*Encyclopédie générale Larousse*, 1967), a *Grand Larousse* (1995) se opet pridružuje dojamu o »dubrovačkom pjesniku slavenskoga jezika«. Sustavnu leksi-

kografsku obradu Držićeva značenja, usporedivu u opsegu i pristupu s onom kakvu donosi suvremena *Hrvatska enciklopedija*, daje pariška *Encyclopaedia Universalis* (1996), za koju je članak priredio hrv. komparatist Ivo Frangeš. Za razliku od korektno obrađena I. Gundulića, *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays* (1957) Držića ne spominje. – U katalogu kult. referencija leksikografskih priručnika na njem. jeziku Držić je standardan pojam. Njem. leksikoni općega tipa (*Meyers neues Lexikon*, 1962; *Das Bertelsmann Lexikon*, 1965; *Das Große Duden-Lexikon*, 1965) redovito ga spominju u zasebnoj natuknici s ugl. preciznim određenjima (komedija, pisac, renesansa) koja se, kada je riječ o sociokulturnim atribucijama, drže slavističke paradigme sa serbokroatistikom kao njezinom granom. Pritom njem. leksikoni (*Lexikon fremdsprachiger Schriftsteller*, 1981) ne izbjegavaju govoriti o Držiću kao »hrvatskom dramatičaru i liričaru«, nego se njihova deskripcija zasniva na teorijskom postavu njem. tradicije, kada je riječ o kulturno-povijesnoj posebnosti Dubrovnika, kao i kada se tumače moderni srednjoeuropski kult. modeli uopće. Tako je i u suvremenoj općoj enciklopediji *Brockhaus* (1996) Držić »hrvatsko-dubrovački pisac«, kao što njemački stručni leksikoni »dubrovačku književnost« obrađuju, istina rijetko, u zasebnim natuknicama (*Die Weltliteratur*, 1954) ili i samoga Držića tako određuju (*Lexikon der Weltliteratur*, 1975), pa u razradi zna izostati ključni podatak o jeziku u kojem je djelo nastalo. S druge su strane specijalističke publikacije uvrstile iscrpne obrade pojedinih Držićevih djela poput *Novele od Stanca* u interpretaciji Reinhardta Lauera (*Kindlers Literatur Lexikon*, 1969). – U enciklopedijama i leksikonima na engl. jeziku sažimanje je, kada je riječ o hrv. kulturi, pa onda njezinim pojedinačnim prinosima napose, praktično jedini referentni okvir. U dominantnom pristupu (*Encyclopaedia Britannica*) Držićevo se djelo spominje u članku o *srpsko-hrvatskom jeziku i literaturi*, pri čemu ga se (1947) svodi na pisca plautovske komedije »originalnog u *Dundu Maroju*«. Suvremena izdanja *Britannice* unose više pojmovne preciznosti u razvrstavanju hrv. jezika, književnosti i pisaca, sve do pojedinačnih navoda o njihovim gl. djelima, ali se i nadalje takva vrsta prinosa kulturno ni vrijednosno ne kontekstualizira na način da bi koja hrvatska kult. činjenica u univerzalnom rasporedu dobila samostalno značenjsko polje. Takvu, afirmativnu selekciju poduzela je primjerice *Collier's Encyclopedia* (1960) u članku *hrvatska književnost* te *Encyclopedia of the Renaissance* (1999) u članku *Dubrovnik*. To dakako ne znači da u globalno raširenoj leksikografskoj produkciji na engl. jeziku Držićevo djelo nije razrađivano (primjerice već *Cassel's Encyclopaedia of Literature*, 1953). Naprotiv, između hrv. doživljaja toga djela i načina na koji je ono civilizacijski posredovano, a pri čemu je leksikografija pouzdan način uvida, postoji značajna pukotina. – Tip posredovanja Držićeve kanonske vrijednosti nije se ni na Internetu (*Wikipedia*) promijenio s obzirom na dostupne prethodne spoznaje. Kada se apsolvira nominalna razina – da je riječ o piscu, i to hrvatskom, koji je pisao na hrv. jeziku – oko koje, promatranjem web-inačica, nema bitnoga nesnalaženja ili prijepora, otvara se problemsko polje prema kojem se taj pisac, odn. njegovo djelo izdvaja da bi postalo važno i razumljivo u općoj komunikaciji. Natuknice o istaknutijim hrv. piscima u *Wikipediji* tek se iznimno preuzimaju u drugim jezicima, ne uzmu li se pritom u obzir jezici južnosl. skupine. No kada je riječ o članku o Držiću, još ga nema (2008) ni na slovenskom, a ni na ruskom. – O Držiću

se iscrpno govori u šved. enciklopediji (*Nationalencyklopedin*, 1991), gdje se ne propušta podsjetiti ni na izvedbu *Dunda Maroja* u Göteborgu (1960), dok *Bälgarska encyklopedia* (2003) Držića uopće ne spominje. S gledišta kult. krugova takav je rezultat leksikografskoga pretraživanja iznenađujući, no u njemu je sadržan temeljni razlikovni refleks leksikografije i kulturoloških studija. Leksikografija, i na razini abecedarijske selekcije i na razini prijenosa značenja, koristi i širi definicije, a ne raspravne sadržaje, značenje koje se povezuje, umrežava s drugim srodnim oblicima. Da je Držićevo djelo jedna od hrvatskih kult. vrijednosti čija definicija može izdržati leksikografski transfer više nije upitno, kao ni to da se posredovanje ne može održavati samo od sebe, na nominalnoj razini. Vlaho Bogjić

LESKIEN, AUGUST, njem. slavist, baltist i indoeuropeist (Kiel, 8. VII. 1840 – Leipzig, 20. IX. 1916). Studirao u Kielu i Leipzigu. Predavao je indoeuropeistiku i sanskrt na Sveučilištu u Jeni, a od 1870. slavistiku u Leipzigu, gdje je surađivao s Vatroslavom Jagićem. Jedan je od utemeljitelja mladogramatičarske lingvističke škole. Napisao je prve gramatike bugarskog i litavskog jezika, bavio se akcentologijom i fonologijom, a neka od njegovih otkrića o jezičnim zakonitostima i promjenama i danas su temelj etimoloških i uopće filoloških istraživanja (*Leskienov zakon*). Među njegovim slavističkim radovima ističe se *Gramatika srpskohrvatskoga jezika* (*Grammatik der serbokroatischen Sprache*, 1914). – U radu *Ponovno kritičko čitanje tekstova starohrvatskih pisaca* (*Kritische Nachlese zum Text der altkroatischen Dichter*, 1881), napisanom u suradnji s Jagićem, u sedmom poglavlju (*Zu Marin Držić*) osvrnuo se na Držićeve ljubavne pjesme, objavljene u sedmoj knjizi edicije Stari pisci hrvatski u izdanju Franje Petračića (*Djela Marina Držića*, 1875), ocijenivši ih beznačajnim, nesadržajnim i prepunim »istih fraza«. Pritom je ispravio nekoliko netočnih mjesta u pjesmama *Je li se ikada, o luži, gdje vidil i Čemu je pjevno, jaoh, moje služenje*. uređništvo

LESSANDRO, lik u komediji *Dundo Maroje*. Rimski trgovac svilom, *drappier*, od kojega je Maro Marojev nabavio robu. Pojavljuje se samo u drugom prizoru krnjega petog čina. Dolazi u noći pred Laurinu kuću te traži od Mara da mu isplati dug od stotinu škuda (*»Ho avuto cinquanta scudi, e mi restate a dar ancora cento«*). Svojim potraživanjem, kojem se pridružuju i ostali dužnici, dovodi osiromašena Mara u bezizlaznu poziciju, Maro pokušava odgoditi isplatu, ali iskusni trgovac ustraje da ga se odmah isplati: *»e datemi qualche cosa manco«*. Iz replike u repliku Lessandro postaje sve izravniji i odlučniji, pa od početnog ugladenog ophođenja (*»Signor Marin, bon giorno alla signoria vostra!«*), na kraju prizora prijeti da će ga tužiti sudu (*»Se non mi paga, vo di lungovia a farlo citar«*). Lik Lessandra, zajedno sa Židovom Sadijem i bankarom Gianpaulom Oligatijem, odgovara tipu lihvara talijanske eruditne komedije, koji neprekidnim novčanim potraživanjima mrse protagonistove planove. Ana Prolić Kragić

LEVANT (tal. *levante*: istok), zemljopisni termin koji se povijesno odnosio na veliko područje Bliskog istoka južno od planine Taurus, na zapadu omeđen Sredozemnim morem, a na istoku sjevernom Arapskom pustinjom i Gornjom Mezopotamijom. U općem se značenju odnosi na Istok, a u užem je smislu skupni naziv za zemlje uz obale ist. Mediterana (Grčka, Turska, Sirija, Libanon, Izrael, Jordan i Egipat). Grčka se katkad izuzima iz pojma Levant jer se on ugl. podudara s pojmom Bliski istok. U